

Відгук офіційного опонента на дисертацію Катерини Загнітко
«ГРИГОРІАНСЬКИЙ ХОРАЛ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ:
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА», представлена до захисту на здобуття
наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво

Катерина Загнітко зважилася на доволі амбітне завдання, яке полягало на комплексному висвітленні основних здобутків, пов'язаних із історією, структурою, нотацією та виконавською практикою григоріанського хоралу, опису кількасотлітньої історії його вивчення, а також із додатковим представленням на цьому тлі локальних традицій, пов'язаних зі Львовом. Опрацювання такого широкого та багатоаспектного матеріалу вимагає неабиякої ерудиції та вміння нею послуговуватися. Очевидно, що п. Катерина Загнітко має широку ерудицію та в більшості випадків її з успіхом використовує. Однак, реалізація такої об'ємної теми створює додаткові проблеми, що виходять за рамки кандидатської дисертації. В цій ситуації була визначена стратегія обговорення чисельних питань на різних рівнях деталізації – деякі з них стали просто засигналізовані, інші були висвітлені на загальному рівні, натомість інші були глибоко проаналізовані. Така форма дискурсу несе в собі небезпеку деякого спрощення в описі явищ та ймовірності оминути істотні речі. Балансування між важливими явищами та загальними не завжди є легким і хоча Авторка намагається зберегти певні пропорції, місцями занадто входить в описи деталей, з яких у подальшому мало що виникає, а іншим разом не згадує щось, що у конкретному місці мало бути хоча б засигналізовано.

Поділ праці на три розділи присвячений почергово історії хоралу та його дослідженням, теорії хоралу та григоріанської семіології є логічним і переконливим. Структура в середині розділів у певних випадках дещо застановляє. Видаеться, що деякі підрозділи могли бути розділені на дві частини, адже містять доволі різні задуми.

В підрозділі 1.1 *Етапи формування та пріоритетні напрямки дослідження західної монодії* Авторка окреслила історію хоралу від його зародження до сучасності. Не підлягає дискусії вибір фактів, що був

встановлений ієрархією подій, але на мій погляд можна було між іншим згадати і про реформу згromаджень (наприклад цистерські, картузькі, норбертанські і т. д.), що визначили основні тенденції до спрошення та редукування співів, чи про перші скодифіковані спроби ритмізування григоріанського хоралу або про Giovanniego Guidettiego *Directorium chori ad usum sacrosactae basilicae Vaticanae* (1582), де вперше в хоралі використовується пропорційний ритм, також про неогалліканську реформу у Франції перед XVI-XVII століттям, яка базувалася на ритмізації григоріанського хоралу (*chant figurée*). З іншого боку, можна було б обмежити перелік поліфонічних творів на літургійний текст, окрім тих що мають пов'язаність з мелодикою хоралу. Коректи також потребують і декілька дат, зокрема: дата заснування закону цистерців припадає на XII ст., а не у IX ст. (с. 20), натомість домінікани і францискани повстали у XIII, а не в XII ст. (с. 20). При можливості згадаю також про використання правильної, від недавна знаної дати народження Обрехта: 1456 або 1457 рік, а не 1450 (с. 25).

Підрозділ 1.2 *Жанрова система григоріаніки та ватиканські видання у контексті літургійного чину* присвячений декільком аспектам, серед яких важливе значення займають жанри. Поруч із загальним оглядом вибраних піснеспівів, які входять до складу канонічних годин і характеристик частин *ordinarium missae* забракло аналогічного аналізу змінних частин меси. Натомість авторка *attaca* перейшла до представлення літургійних книг, а далі до опису цециліанського руху. Ці факти практично не є пов'язані між собою, а тому варто було б розмістити їх у різних підрозділах. Окрема інформація потребує коректури, зокрема, якщо є згадані частини *Proprium missae*, то не можна оминути секвенції, адже після реформи хоралу вони не були усунені цілком, а використовуються у п'яти месах протягом літургійного року. На ст. 30 докторанка пише «Гимни вживалися на початку *Ad tertiam horam* та після псалмів у *Completatorium*, а далі «Гимн у службі *Officium* звучав після інвітаторія». З того випливає, що гимн з'явився тільки у *matutinum*, *completatorium*, *ad tertiam horam*, але він є основним елементом всіх відправ, що входять у літургію годин. Молитви, що розпочинають *matutinum* не *Pater noster*,

Ave Maria і не Credo (с. 31), на початку Утрені співалося *Domine labia mea* або *Deus in adiutorium*.

Дуже цінним варто відзначити підрозділ 1. З *Поширення григоріанського хоралу в Україні*, де Авторка не тільки відзначила історію григоріанського хоралу в Україні, але токож представила дослідників цього напрямку та їх досягнення. Важливою частиною цього розділу є представлення ряду хоральних літургійних книг пов'язаних із Львовом. Зробленого на основі декількох українських і польських каталогів. Шкода лише, що окрім назв бібліотек у більшості випадків не подані сигнатури рукописів, що однозначно дозволяло ідентифікувати зазначені джерела.

В підрозділі. 2.1. *Еволюція західноєвропейської нотації* Катерина Загнітко в цікавий спосіб представила гіпотези дотичні генези невменої нотації, покликаючи на трактати середньовічних авторів, а також оглядає різні типи невменої нотації і її різновидів доводячи власну компетенцію у цій непростій ділянці матеріалу. Здійснює також дуже цінну та амбітну спробу впорядкування різновидів нотації із львівських джерел, вирізняючи їх відмінності. Наприклад порівнює фрагмент XIII бревіарію (ЛНБ ф. 77 № 99/3) до фрагменту запису нотації санкт-галленській стверджує їх взаємоподібність, а в кінцевому результаті підкреслюючи відповідність нотації львівського джерела санкт-галленській. Не заперечуючи такої можливості, однак це потрібно сприйняти з певною пересторогою – тип письма обох прикладів є трохи відмінним. Санкт-галленським невмі були б написані повністю тонким пером. Очевидно можна говорити про певну подібність, але напевно з записі львівського бревіарія можна відшукати риси інших нотацій.

Обережно до однозначної ідентифікації з конкретним типом нотації підходить навіть такий знавець хоралу, як Ніно Альбароза, який у представлених ним прикладах виділяє певні риси відповідні санкт-галленській нотації, але не стверджує однозначно, що власне з таким типом нотації у даному випадку маємо справу (78, с. 138-9 і далі).

У підрозділі 2.2 *Ладо-ритмічні особливості григоріанського хоралу* Авторка розглядає два відмінні аспекти хоралу – ритмічний і модальний, що не

є до кінця зрозумілим, як і їх пов'язання між собою. Питання ритму, не визначена в записі і практично не обговорювано у середньовічних трактатах, стала представлена як проблема теоретична і розглянута на межі XIX-XX ст. в контексті вдосконалення можливостей якіснішого виконання хоралу. Питання ладу належить до іншого порядку і на противагу останньому, вже від IX ст. були предметом теоретичних студій поруч із виконавськими ремарками (тонаріуси). Поєднання між собою таких протилежних аспектів з пункту методологічного трактування не видається відповідним, що не змінює факту, що п. Загнітко вміло представила ці аспекти, до того набагато більшу увагу приділяє другому аспекту. Цікавим є також докладний аналіз трактату Тінкторіса *Liber de natura et proprietate tonorum* як прикладу теоретичних розділів властивостей церковних ладів. Авторка слушно зауважує, що праця Тінкторіса становить квінтесенцію середньовічних і ренесансних міркувань на тему хоральних модусів. Хоч можна полемізувати з тезою, що трактування тенору як визначника тональності у багатоголосії є переконанням цього теоретика. Це вважається за його новаторство, бо Тінкторіс перший в історії представив спосіб на визначення тональності у багатоголосії музиці. Хибним видається представлення різниці поміж діатонічним, хроматичним та енгармонічними родами (с. 87), вони мали значення у теорії музики стародавньої Греції і потім використовувалися у теорії поліфонічної музики XVI ст. (Nicola Vicentino), та не використовувався у жодний спосіб у хоральній практиці та теорії. В кінці розділу Авторка розглядає мелодичні формули, які відповідають певним ладам, виявляє на підставі літератури їх генезу. Представляє ряд хоральних співів, які містять такі формули. Трохи шкода, що забракло інформації, щодо джерел цих прикладів.

У підрозділі 3.1. *Особливості семіологічного дослідження рукописів латинської монодії* о. Еженом Кардіном та його послідовниками Катерина Загнітко детально вяснює концепцію григоріанської семіології створеної Еженом Кардіном, а також класифікує певні невми від одиночних, складених аж до ліквесценції. У підрозділі 3.2 *Виконавська інтерпретація західної монодії у контексті семіологічного вчення* Авторка аналізує вибрані приклади

хоральних співів з точки зору виконавства. Тут знову забракло інформації, щодо джерел прикладів, винятком є зразки львівських збірок. Наприкінці розділу Катерина Загнітко представила ряд вокальних ансамблів із Західної Європи у Польщі та України, які спеціалізуються відповідно до ідей Ежена Кардіна. Видеться, що цю інформацію цілком відмінну від попередньої варто було б розмітити у попередньому підрозділі. Незалежно від тих дрібних зауважень представлення цілого З розділу пов'язаної з григоріанською семіологією справляє враження особливо близьким Авторці. Представляє його у спосіб дуже детальний та компетентний.

Наприкінці декілька зауваг до бібліографії. Катерина Загнітко послуговується джерелами українською, російською, польською, англійською, німецькою, французькою, італійською, а також джерельних матеріалів латинською мовою. Це вражаюче зібрання із 220 позицій. Та є свідченням неабиякої ерудиції Авторки. Однак, деякі позиції можна було б оминути, адже вони є швидше популярними виданнями, а не науковими. Читаючи дисертацію п. Загнітко часом виникає враження, що дисерантка занадто приймає на віру Авторів у яких представлення хоралу не є так добре висвітлено у друкованих працях. На жаль до таких належить і музиколог старшої генерації Йозеф Райс на якого працю (хоч і усуненену із ново відредагованої бібліографії), на якого Авторка дає поклик на с. 90 –є хибним джерелом інформації на рахунок середньовічних модусів. Деякі праці, що фігурують в бібліографії видаються мало потрібними, адже не вносять суттєві факти про хорал як такий (прикл. Leszczyńska, *Polyphonic arrangements of proprium and ordinarium missae from the Braniewo manuscript*).

Використання в тексті дисертації посилань через нумерацію позицій, призводить до постійного перегляду бібліографії. По чергових редакційних поправках Авторка нажаль не всюди скоригувала цитовані праці із нумерацією бібліографії, і так наприклад, на ст. 31 при розгляді структури *matutinum* знаходимо посилання до номеру 195 під яким фігурує *Mały informator muzyki XX wieku B. Schäffera*. На ст. 34 висвітлюється цециліанський рух, де авторка робить поклик на сторінку 300 з книжки *J. Harpera Formy i układ liturgii*

zachodniej od X do XIII wieku але у вказаному джерелі немає жодної згадки про цециаліанізм. На ст. 61 Катерина Загнітко пише про теоретичні трактати із польських фондів, в яких з'являється таблиця невм – ця інформація очевидно була описана з тексту *E. Witkowskiej-Zaremby Notacja muzyczna w tekstach teoretycznych XV-XVI wieku* (бібл. № 217), однак, авторка покликається на № 83 (*Ch. Atkinson, From «Vitium» to «Tonus acquisitus»: On the Evolution of the Notational Matrix of Medieval Chant*) і № 77 (*A. Akimjak, R. Adamko, J. Bednarikova, Graduale Scepusiente Georgii de Kesmark Anni 1426*). Таких помилкових бібліографічних помилок є значно більше. Багато позицій в бібліографію не було включено, як наприклад, *Правила св.. Бенедикта*, цитати з якої з'являється на ст. 29.

Якщо був відмічений Е. де Куссмакер, як один з перших дослідників хоралу (ст. 11), то в тому контексті передусім потрібно було б згадати його праці *Histoire de l'harmonie au Moyen-Age* (Париж 1852), де досліджується тема невменної нотації, а наступним переліком вже праця *Scriptorum de musica medii aevi novam seriem*, яка становить аналог середньовічних теоретичних трактатів, що не є аж так пов'язане з хоралом. NB перед Кусмакером хоралом займалися ще й інші дослідники, серед них можна згадати хоча б Мартіна Геребера і його *De cantu e musica sacra* (1774 р.).

Додатковою проблемою для читача, який хоче використати цитовану бібліографію є те, що у багатьох місцях своєї дисертації п. Загнітко покликається на відповідного автора, який відповідає тематиці тексту, але не подає номеру сторінки з якої ця інформація походить, а тому віднайдення її у цитованій літературі є практично неможливий.

Дисертація п. Загнітко, окрім певних недоліків є вартісною працею, яка свідчить про незаперечну музикологіну компетенцію Авторки, а також про її вміння творення і використовування наукового апарату через джерела та різноманітну фахову літературу. Її дисертація відповідає вимогам такого виду праць та заслуговує на надання докторського ступеню/кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво .

Офіційний опонент

Доктор габіліт.

керівник кафедри історії польської музики

Інституту музикології

Варшавського університету;

Агнешка Лєщинська,

15.04.2017

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ HISTORYCZNY
INSTYTUT MUZYKOLOGII
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa, tel./fax (+48) 225521535

PRODZIEKAN
Wydziału Historycznego UW
ds. Finansów i Badań Naukowych
Jurkowlaniec
dr hab. Grażyna Jurkowlaniec

Agnieszka Leszczyńska
dr hab. Agnieszka Leszczyńska